

ТАСВИРИЙ САНЪАТ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ИННОВАЦИОН ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ОРҚАЛИ САМАРАДОРЛИКНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Худойназарова Ўзгилрой Шарифовна

А.Қодирий номидаги ЖДПУ ўқитувчиси, Жиззах, Ўзбекистон .

e-mail: xudoynazarova@gmail.com

Аннотация: Мақолада Тасвирий санъат фанини ўқитишда инновацион ва хориж тажрибаларидан фойдаланиш орқали самарадорлигини ошириш ҳақида тушунча, чет эл рассомларининг тажрибалари, инновацион усулларни дарсларда қўллашнинг аҳамияти ҳақида амалий маслаҳатлар берилган.

Калит сўзлар: таълим, уйғониш даври, анъанавий, интерактив метод, дилетантлик, индивидуаллик

Пути повышения эффективности обучения изобразительному искусству на основе инноваций и зарубежного опыта

Аннотация: В статье дается представление об эффективности использования новаторского и зарубежного опыта в обучении изобразительному искусству, опыту зарубежных художников, а также практические советы о важности использования новаторских методов на занятиях.

Ключевые слова: образование, ренессанс, традиционный, интерактивный метод, дилетант, индивидуальность.

Ways to increase efficiency in training fine arts by using innovation and foreign experiences

Annotation: The article gives an idea of the effectiveness of using innovative and foreign experience in teaching fine arts, the experience of foreign artists, as well as practical advice on the importance of using innovative methods in the classroom.

Key words: education, renaissance, traditional, interactive method, amateur, individuality.

Бўлажак рассом – педагогни ўқитиш ва тарбиялаш тизими аниқ ва илмий асосда бўлиши керак. Бу йўналишда дастлабки таълим ва тарбия умумтаълим мактаблари доирасида амалга оширилади. Мактаб - деганда, энг аввал таълим ва тарбиянинг аниқ тизимини, бу тизимга ҳамда дарс ўтиш

методларига ўқувчиларнинг ихтиёрий равишда буйсунишини, илмий асосланган билимларни ўзлаштиришда жиддийлик, аниқлик ва бадиий ижоднинг амалиётда синалган тажрибаларини ўрганишни назарда тутамиз.

Ўтмишда ижод этиб ўтган буюк тасвирий санъат тарихда биздан аввал ўтган ижодкорлар тасвирий санъатдаги фаолиятида эришган тажрибалари бадиий мактабларда ўрганиладиган асосий предмет ҳисобланади. Бу санъатни ўрганиб олишни хоҳловчи, бу санъат даргоҳига энди кириб келаётган рассом энг аввал илгари ижод қилган рассомлар асарларини ўрганиб чиқиши ва олган билимлари ҳамда кўникмалари асосида ўз шахсий ижодий қобилиятини ривожлантириши керак.

Ёш рассомларга таълим беришда ўқитувчи томонидан илгариги тажрибалар ўрганила бориб, предметнинг шакли ва мазмунини тўғри ифода этиш учун ёрдам берувчи янгиликлар киритиб борилади. Бироқ, мактаб ўқув маскани сифатида, ўқувчилар олдида фақатгина, янгилик излаш, фақатгина ижодий масалаларни ҳал этиш вазифаларини қўймайди, балки ўқув муассасасининг асосий масаласи ўқув тизими талабларини ҳал этиш бўлиб қолади.

XVII асрнинг академик сурат яратишнинг назарий қоидалари уйғониш даври рассомларининг талқинларидаёқ ифода этила бошланган. XVIII асрда юзага келган суратга академик ўқитиш назарияси маълум ўзгартиришлар киритилиб, энди бадиий амалиёт янги шароитларида амалга оширилди. XIX асрда академик сурат назарияси ва амалиётида ўқув масалаларини комплекс ҳал этиш бўйича фаол изланишлар бошланди.

Бадиий мактаб академик йўналишида ўқувчиларни фақатгина билим ва кўникмалар билангина қуроллантириш эмас, балки ижодий фаолиятга ҳам иштирок эттириш кўзда тутилади.

Баъзи бир бошловчи рассомлар қонун, қоидаларга амал қилмайдилар ва мактаб ўзининг анъанавий кўрсатмалари билан уларнинг индивидуаллиги ривожланишига ҳалақит беради, деб ўйлаб дарҳол мураккаб ижодий масалаларни ҳал этишга уринадилар. Мактаб ўқув муассасаси сифатида

Ўзининг дарс ўтиш илмий усуллари билан ижодий қобилиятлар ривожланишига ҳеч қачон ҳалақит қилмаган, аксинча, у ёш рассомлар ривожланиши, таълим олиши ва шаклланишига ёрдам берган. Тасвирий санъатнинг ҳамма турлари учун асосий асос бўлган расмларни чизишни ўрганиб олишда мактаб айниқса, зарур ҳисобланади. Шунинг учун ҳеч ким мактабни ўз усуллари билан ўзбошимчалик қилиб, рассомлар студиясига айлантиришга ҳаққи йўқ. Мактабга қарши бўлганлар- одатда ёш, бошловчи рассомлар орасида баъзан шундай исътедод эгалари учрайдики, мактаб уларни ривожланишига ҳалақит беради, хавоскор рассомлар кўрғазмаларида жуда ҳам мазмунли асарлар учрайди, уларга рассомлар мактабда ўқимай ҳам эришганлар, дейдилар. Бундай танқидларга жавоб қайтариб Х.Е.Репин шундай ёзган: «Мен ўзим ҳам янги усулда кўплаб янгиликларни кўриб турибман, лекин мактаб бўлиши керак – ахир дилетантликни (хаваскорликни) мактаб принципи қилиш мумкин эмас-ку».

Таълим психология ва педагогикаси ижодий қобилиятлар ва ижодий фаоллик ривожланиши таълим жараёнида катта натижалар бериши мумкин деб, ҳисоблайди. Демак, таълим жараёни, таълим фаолияти мактабнинг диққат марказида бўлиши керак.

«Эркин ижод» усули тарафдорлари, содда болалик расмлари шуниси билан ажойибки у дунёни ўзига қабул қилишини ифода этади, тасвирий санъатда эса бола ўзининг ижодий ташаббусини қизғин намоён этади деб ҳисоблайдилар. Расм чизар экан, бола ижодий яратувчиликдан завқланади ва биз буни унда бутун ҳаётига сақлаб қолишимиз керак. Умумтаълим мактаблари рассомларни тарбияламайди, деб айтадилар «эркин тарбия» тарафдорлари ва болаларни реалистик санъатнинг ҳамма қонун ва қоидаларига ўқитиш керак эмас.

Мактабнинг ижодий қобилиятлар ривожланишида бадиий таълимни зарурлигини ҳимоя қилиб бизга ўзимизнинг ғоявий – сиёсий тушунчаларимизни ва ҳимоя қилишга бадиий маданиятимизга бўлаётган ҳужумларни қайтаришга тўғри келади. Расм чизишга академик таълимни

реалистик санъат асоси сифатида мактаб зарурлигини таъкидлар эканмиз, санъат қонун – қоидалари рассомнинг ижодий имкониятларини қисиб кўядими, йўқми бу ҳақда бахслар билан чекланибгина, қолмасдан, реалистик санъат дарсини олиб бориш усулларини тўлароқ очиб бериш керак.

Бошловчи рассом тасвири кўришдан олдин ҳар бир босқичда аввалига қоғозга тушироқчи бўлган тасвирининг ҳаётий тасвирини яратиб олади: предмет шакли, ўзига хослик хусусиятлари ҳақида тасавури ҳали аниқ бўлмаганида, у умумий схемали шакл билан чекланади, шундан кейин, педагог тушунтирган нарса ҳақида кузатиш олиб бориш ва қайта тушуниб олган сари у кўринаётган натурани ҳақиқий ва эмоционал – мазмунли ифода этилишига яқинлашиб боради. Бошловчи рассом чизар экан, бурун шаклини дарҳол тўғри кўрсатиб бера олмайди, чунки у преспектива ҳодисаларини (бурун шаклининг фазодаги ҳолатини) ҳисобга олмайди, ёруғликнинг шаклда жойлашиши қонуниятларини кўра билмайди.

Педагог Д.Н.Кардовский таклиф этган «кесиш» усулларида фойдаланиб, бурун тўртта текисликлар билан – олдинги, пастки ва икки ён томон текисликлари билан чегараланган призмадан ташкил топишини тушунтира бошлаганида эса талаба учун энди буруннинг – призма перспектив кўринишини ҳам тўғри тасвирлаш қийинчилик туғдирмайди, кейин эса бурун шаклининг реалистик тасвирига аста – секин яқинлашиб асосий текисликлар бўйича ҳам ёруғликни тўғри тақсимлайди.

Баъзи педагоглар суратни кўриш бундай йўлини қўлламайдилар, унда схематизм ва ақл билан қарашни сабаб қилиб кўрсатадилар. Жиддий академик мактабга қарши чиқиб, мураккаб шаклни соддалаштириш схемаларига, қоидаларига қарши чиқиб, улар «босқичлардан ўтиб бориш» - «кесиш, кесиш бориш» тизими бўйича ишланса – шунга мос фикрлар ҳам мустаҳкамланиб боради деб, таъкидлайдилар. Аслида эса академик расм чизишда ҳеч қандай стандартлилик ва автоматизм кузатилади. Дунёни тушуниш, ҳаёт тажрибаси ва шунга ўхшаш ўзига хос хусусиятларга эга бўлган маълум ижодий индивидуаллик мавжуд ва суратда бадиий образни

амалга ошириш даражаси ҳамда чуқурлиги ўқувчининг ўз имкониятлари ва фаоллигига боғлиқ бўлади.

Ҳамма ўқувчилар академик сурат чизишнинг бир хил қонун ва қоидаларини ўрганишларига қарамай, ҳар бир сурат чизувчи натурани ўз билганича қабул қилади ва шунинг учун тасвирда тўла бир хиллик бўлиши мумкин эмас. Рассом шу билан бирга натурадан нусха олувчи сифатида эмас, балки уни қайта қурувчи сифатида иштирок этади. Бунга яна шуни ҳам кўшиш мумкинки, у янги ўқув масаласини ҳал этишга киришар экан, ўзи учун кўплаб янгиликлар яратади, демак, ўзини ижодий намоён этади. Реалистик суратни яратиш жуда мураккаб ижодий жараён ҳисобланади ва энг аввал бу жараён объектнинг ҳаёлий образини моддий яратиш билан боғлиқ бўлади, яъни ҳақиқий уч ўлчамли предметни тасвирий икки ўлчамли қоғоз варағи текислигига кўчириш билан боғлиқдир. Кўриб турган образни тасвирийга ўтказиш жараёни ижодий фикрлашсиз мумкин эмас: бунда сураткаш таққослашга, солиштиришга, умумлаштириш, мулоҳаза қилишига мажбурдир. Ўзининг кўп асрлик мавжудлик даврида бадий рассомчилик мактаби ёш рассомлар ижодий қобилиятини ривожлантириш соҳасида улкан педагогик тажриба тўплаган. Бу ўтмишдаги рассом-педагогларнинг тажрибалари диққат билан ўрганиш ва умумлаштиришни талаб этади, уларнинг асосида биз сурат чизиш академик машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантириш янги илмий асосланган усулларини ишлаб чиқишга киришишимиз мумкин бўлади. Ўтмишдаги рассомлар ютуқлари, тажрибаларини эътиборга олмаслик, мактабни йўқ бўлишига, санъатнинг "нодон"лашишига олиб келади. назариёт ва амалиётнинг табиий равишда бирлиги ёш рассомнинг фаол ривожланишига, унинг ижодий қобилияти ўсиб боришига ёрдам беради. Сураткашнинг илмий билимлари қанчалик кўп бўлса, унинг ҳақиқийликка баҳо бериши шунчалик мукамал, техник маҳоратининг даражаси шунчалик бой, унинг ижодий фаолияти маҳсулоти шунчалик ифодали ва ёрқин бўлади. Рассомчилик мактабида илмийлик тамойили ижодий қобилиятлар ривожланиши фаол омили сифатида энг аввал

илмий билимлар тизимини ўзлаштириб олишдан иборат бўлади, бу эса бошловчи сураткашга табиат ва ҳодисалар реал ҳақиқий шаклини кўриш қонуниятини тўғри тушунишга ёрдам беради, шу билан реалистик санъат усуллари ҳам эгаллашга ёрдам беради. Буни Қадимий Юнонистон уйғониш даври ва Европа академияларида ХУ11-Х1Х асрларда ҳам рассом-педагоглар яхши тушунишган. Тарихчиларнинг гувоҳлик беришларича, Синион суратчилик мактаби эшигига шундай деб ёзиб қўйилган экан: «Бу ерга геометрияни билмайдиган инсонлар қўйилмайдилар». Инглиз бадиий академиясининг буюк рассоми ва педагоги Джошуа Рейнольдс шундай деган: «Бизнинг санъатимиз - фақатгина бу худо берган истеъдод эмас, лекин у механик ҳунар ҳам эмас, унинг асоси аниқ фанларга таянади»*. Биз илгари айтиб ўтганимиздек, мактаб шароитида сураткаш фаолияти аниқ масалани ечишда ўтади, улар унда эстетик талаблар уйғотади, шу билан бирга табиий куч билан қониқиш изловчи талаб уйғотади. Қўйилган масаланинг ечими, агар илгари ҳам бир неча бор ҳал этилган, ўқувчига яхши маълум билимлар доирасидан чиқмаса, осон ва оддийгина келиб чиқади. Бундай ҳолатларда масала оддий ҳал этилади. Шундан кейин анъанавий тажриба етарли бўлмаган давр келади, янги йўللар излаш, фикрлар ўзгарувчанлиги, фаҳм-фаросат керак бўлади. Нима келиб чиққани ва яна нималар қилиш мумкинлигини доимо текшириб бориш даври келади. масалан, гипсли бош суратини чизишдан тирик бошнинг суратини чизишга ўтишда талаба инсон бошининг шаклий тузилиш қонуниятларини билиб олиб ва қараш нуқтасига боғлиқ равишда конструктив кўриниш схемасининг ўзгаришини била туриб (перспектив кўринишни), тасвирни кўриш биринчи босқичларида ўз масаласини осонгина ҳал қила олади. Аммо кейинчалик, тирик бошнинг индивидуал хусусиятларини етказиб беришда мавжуд билим ва кўникмалар етарли бўлмай қолади ва у ўз фаҳм-фаросатига мурожаат этади. Бундай ҳолатда етишмайдиган билимларни натурани диққат билан кузатиш ва илгари эгаллаган илмий билимларидан ижодий фойдаланиш йўли билан

олиш мумкин. Ўқувчида ижодий фаҳм-фаросатни турли йўллар билан ривожлантириш мумкин.

Тасвирий санъат дарсларининг мақсадини аниқ ва пухта белгиланиши педагогик фаолият муваффақиятини таъминлашга пойдевор яратади. Дарсларда инновацион педагогик технологияларидан унумли фойдаланиш мақсадга мувофиқ, аммо ДТС ва ўқув режа, дастуридан четга чиқмаслигимиз лозим. Тасвирий санъат дарсларида интерфаол методлардан фойдаланиш мумкин, фақат дарснинг маълум бир қисмида (10-15 дақиқа). Чунки тасвирий санъат дарслари амалий, яъни бунда ўқувчилар амалда чизиб ўрганилади. Шунинг учун интерактив методлардан ўқитувчи ўзининг маҳоратига қараб қўллаши мумкин. Дарснинг бошида ўқувчиларга янги мавзунини тушунтиришда “Қандай”, “БББ”, “Нилуфар гули”, “Ақлий хужум” каби интерактив усуллардан фойдаланиш дарснинг сифат самарадорлигини янада ошириш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. А.Эгамбердиев, С.Саидова, Р.Ражабов.Тасвирий ва меъморчилик санъати тарихи. Ўқитувчи. Тошкент-2007 йил.
2. Б.Бойметов. Қаламтасвир. Тошкент “ИЛМ-ЗИЁ” нашриёти 2007 йил.
- 3.Ғ.А.Артиқов.Рангтасвир техникаси ва ашёлар технологияси. Тошкент “Шарқ” матбаа-акциядорлик компанияси бош таҳририяти 2007 йил.
4. Б.Бойметов .Портрет. Тошкент .Ўқитувчи. 2007 йил.
5. Р.Ҳасанов .Тасвирий санъат асослари. Ғ.Гулом номидаги нашриёт матбаа-ижодий уйи. Тошкент-2009 йил.